

**Aspek Folklorik Carita Panji sajrone Kidung Wangbang Wideya
(Tintingan Struktur Naratif)**

Eva Cahyaning Tyas

Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

evacahyaningtyas@rocketmail.com

Drs. Bambang Purnomo, M. S

Dosen Jurusan S1 Pendidikan Bahasa Daerah, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Surabaya

ABSTRAK

Carita panji sajrone Kidung Wangbang Wideya ngemot carita tresnane Raden Makaradwaja marang putri Warastrasari. Tresnane raden Makaradwaja mau ndadekake dheweke nggunakake sakabehe cara kanggo nyandhing putri Dahi. Carita panji uga mujudake carita dongeng kang ngrembug pahlawan sejati. Adhedhasar alesan-alesan mau mula panliten kanthi irah-irahan *Aspek Folklorik* Carita Panji sajrone Kidung Wangbang Wideya dilakoni.

Ing panliten iki ana telung underan panliten: (1) kepriye struktur cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya? (2) kepriye fungsi paraga ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya? (3) kepriye *aspek folklorik* sajrone cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya?. Ancas saka panliten iki yaiku: (1) ngerteni struktur cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya. (2) ngerteni fungsi paraga ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya. (3) ngerteni *aspek folklorik* sajrone cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya. Panliten iki diajab bisa menehi paedah tumrap sawenehing pihak yaiku (1) tumrap panliti, (2) tumrap pamaos.

Landhesan teori ing panaliten iki yaiku: (1) struktur naratif minangka dhasar panliten iki. (2) Teori Struktur naratif Todorov kang ngandhakake struktur cerita panji adhedhasar sekuen-sekuen utawa susunan teks carita. (3) Teori Struktur naratif Vladimir Propp kang ngandharake fungsi paraga utawa tumindak paraga. (4) Teori *Folklor* Bascom ngenani carita rakyat lan pamawase Zoetmulder kang ngandharake yen carita panji kuwi bisa kagolong carita rakyat kang nduweni *unsur-unsur romantik* kang dicampur karo legenda-legenda.

Panliten iki kalebu jinising panliten kualitatif dheskriptif. Sumber data panliten iki arupa teks carita panji kidung Wangbang Wideya terbitane S. O. Robson. Data panliten arupa cecaturan antarane paraga, tembung, ukara, paragraf kang ngandhut bab-bab kang gegayutan kalawan *struktur naratif*. Tata cara nggumpulake data ing panliten iki kanthi teknik kapustakan lan teknik waca pilih cathet nganggo sistem menehi tandha-tandha garis ngisor ing data kang dibutuhake. Tata cara ngolah data nggunakake metode struktur naratif.

Asil saka panliten nuduhake carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya mujudake carita kang nduweni struktur urutan *logis* lan *temporal* amarga saben sekwen mujudake carita. Carita panji kadadeyan saka *tema mayor* tresnane Raden Makaradwaja marang putri Warastrasari lan 14 *tema minor*. Tema minor mau pungkasan nduweni sekuen cacahé 118 saka wiwitan nganti pungkasan. Adhedhasar klasifikasi fungsi paraga kang ditindakake dening Propp ing tintingan kapustakan, bisa diklasifikasekake 24 fungsi paraga kang kaperang kaya mangkene (1) purwaka: ninggalake omah, wewaler, nerak anger-anggering kasusilan, tumindak matapita, ngandharake warta, apus-apus, *kompleksitas*. (2) isi carita: kadurjanan, *mediasi*, miwiti males ukum, lunga. (3) rerangken *donor*: fungsi pitulungan kang wiwitan, pananggap pahlawan, panampa samubarang *magis*, bimbingan, perang tanding, diweruh, kamenangan, ora kasil. (4) mbalike sang pahlawan: mulih, nggoleki, mbukak wewadi, pangrembagan kapribadhen dhedhaupan. Saka 24 fungsi bisa digolongake dadi 7 wewangkon, kayata: (1) wewangkon tumindak wong ala ing carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson iki yaiku Raja Lasem. (2) wewangkon tumindak *donor* ing carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya yaiku Empu Siwasmreti. (3) wewangkon tumindak panulung ing carita panji sajrone kidung wangbang wideya awujud ngimpi (4) wewangkon tumindak putri lan bapake. Putri Dahi lan raja Dahi menehi tugas marang pahlawan. (5) wewangkon tumindak perantara katindakake dening Ki Carang-Lengkara. (6) wewangkon tumindak pahlawan ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya katindakake dening Panji Wireswara (7) wewangkon tumindak pahlawan palsu katindakake dening Raden Makaradwaja. *Aspek Folklorik* cerita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya bisa dingerteni saka ceritane kang mujudake dongeng.

Tembung Wigati: Cerita Panji, Struktur Naratif, Dongeng

A. PURWAKA

Reriptan sastra mujudake pangudaling pikiran lan rasaning manungsa kanthi cara lisan utawa tulisan, kang diwujudake lumantar basa (Hutomo, 1997:39). Reriptan awujud carita sajrone urip bebrayan mligine bebrayan Jawa mujudake sarana paring piwulang lan paring gegambaraning uripe manungsa. Sadurunge manungsa ngerti aksara, ana saperangan carita-carita kang urip ing bebrayan agung. Carita mau awujud pocapan-pocapan langsung tanpa anane tulisan kang sinebut carita lisan. Diandharake dening Degh (1961:140) yen wiwit cilik, manungsa kuwi krungu maneka dongeng saka wong tuwane. Dongeng-dongeng mau asale saka carita-carita wong tuwane banjur lumaku nganti turun-turunan.

Carita ing satengahing bebrayan Jawa ngrembug samubarang ing jagad, kayata paraga, panggonan, kahanan, lan sapanunggalane. Bab-bab kang dirembug mau kagolong wujud kasusastran Jawa kang akeh maknane. Pamawas mau digayutake karo pamawase Padmosoekotjo (1953: 9) yen teges saka kasusastran yaiku kagungan adi luhung kang dilairake sarana basa, arupa basa kang endah lan edipeni. Laras karo panemu mau Wellek lan Warren (1989: 3) ngandharake, menawa sastra kuwi mujudake laku *kreatif*, sawijining reriptan seni. Kaloro andharan mau banjur digenepi dening andharan saka Purnama (2011: 1) kang nuduhake menawa sastra mujudake wedharing rasa kamanungsan kang jangkep lan ngemot pamikiran, gegayuhan, lan pepenginanane manungsa.

Miturut pangrembakane kasusastran, kasusastran banjur diperang adhedhasar wektu lan jinis reriptan sastrane. Miturut pamawase Purnama (2007: 79) Kasusastran Jawa diperang dadi petang perangan adhedhasar jinis reriptane, ing antarane yaiku: (1) kakawin mujudake wujud kasusastran Jawa kang nggunakake basa Jawa Kuna; (2) kidung mujudake kasusastran Jawa kang nggunakake basa Jawa Pertengahan kanthi wujud puisi; (3) tembang macapat mujudake kasusastran Jawa kang nggunakake basa Jawa klasik; lan (4) reriptan kang kadayan panggunane puitika sastra saka bangsa kulonan mujudake kasusastran kang nggunakake basa Jawa *modern* utawa *mutakhir*.

Kasusastran Jawa pertengahan manut wektu pangrembakan lan jinising reriptan sastrane ndhuweni pangrembakan kang jembar banget. Bab kasebut bisa dideleng saka tetembungan Jawa pertengahan. Tetembungan Jawa Pertengahan mujudake tetembungan kang menahi gambaran sawijining wujud *peralihan*. Jawa Pertengahan kaya dene wot antarane wektu ing Jawa Kuna lan wektu ing Jawa klasik. Kasusastran Jawa kang nggunakake basa Jawa madya kanthi wujud reriptan sastrane arupa kidung. Miturut pamawase Zoetmulder (1983: 511) basa Jawa Pertengahan mujudake basa kang digunakake kalangan kraton-

kraton ing Bali. Kidung mujudake karya sastra kang akeh-akehe ditulis ing Bali.

Sawijining ilmuwan kang nerbitake kidung yaiku Stuart Owen Robson. Miturut Robson, uripe kuwi meh kabeh digunakake kanggo niliti sastra Jawa Kuno. Robson wiwit kenal tembung Jawa Kuno watara tahun 1960 utawa 1961 saka Dr. F.H. van Naersen kang nalika kuwi mujudake Ketua Departemen Indonesia ing Universitas Sydney. Robson mujudake sawijining panulis kang *produktif* lan buku-bukune akeh-akehe ngenani sastra Jawa Kuno. *Produktif* Robson mau bisa kabukti nalika tahun 1971 Robson nulis buku *Wangbang Wideya: A Javanese Panji Romance*, kang digunakake kanggo disertasi doktore ing Leiden University. Kejaba kuwi ing tahun 1982 terbit kamus Jawa Kuno-Inggris, asil pirembugane Robson karo Prof. Zoetmulder (<file:///G:/Stuart%20ROBSON%20DAN%20EMPU%20KANWA.htm>).

Kidung Wangbang Wideya mujudake sawijining carita rakyat kang nggunakake basa Jawa pertengahan kang diterbitake Robson. Kidung Wangbang Wideya kuwi mujudake carita panji kang wujud tulis nanging nduweni isi ngenani carita rakyat kepahlawanan. Carita Panji mujudake carita kang nduweni lelandhesan tema ngenani tresnane pangeran Koripan marang putri Daha. Saben *varian* carita Panji mujudake sawijining carita kang utuh. Kejaba kuwi saben carita panji uga nduweni *alur* kang saemper utawa meh padha, nanging anggane pangripta nyritakake isi nduweni *gaya* kang beda-beda (Zoetmulder, 1983: 532-533).

Titikan carita Panji kang mujudake carita rakyat dening Suwarni (2013:183) diperang dadi lima, kayata: Kapisan, latar utawa *setting* carita Panji yaiku Koripan utawa kahuripan, Daha, Gegelang lan Singasari. Kaping pindhane, neningkahane putra mahkota Koripan karo putri Daha mujudake tema pokok carita Panji. Kaping telu, sang pangeran sinebut Raden Panji utawa Raden Ino, nanging ing *varian* carita liyane uga bisa ganti jeneng adhedhasar namure. Kaping papat, ing wiwitane carita Raden Ino lan sang putri tunangan banjur sang putri ilang. Sawijining cara kanggo nggoleki sang putri yaiku nggunakake jeneng samuran. Sakabehe carita Panji dipungkasi kanthi adegan kepethuke panji lan putri. Kaping lima yaiku paraga utama kerep dikancani dening para sahabat (punakawan, kadehan) kang urip bebarengan ing keraton.

Kaya kang wis kaandharake mau, carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya bisa kagolong carita rakyat kang panyebarane lumantar kasusastran lisan. Taum uga ngandharake titikan sastra lisan kang kaperang kaya mangkene: 1) sastra lisan yaiku sastra kang ngrembaka kanthi cara lisan, 2) sastra lisan kadadeyan ing sakabehe panggon, 3) sastra lisan nduweni *varian* kang beda-beda 4) sastra lisan ngrembaka kanthi cara

tradisional saengga bisa sumebar kanthi wektu kang suwe. 5) sastra lisan nduweni *konvensi* (gegayutan) lan *poetika* (wujud) dhewe.

Saka andharan mau bisa dingerteni yen carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya kagolong carita rakyat. Diandharake dening Bascom (pirsanana Danandjaja, 1984:50) yen wujuding carita rakyat yaiku mite, legenda, lan dongeng. Mite mujudake carita prosa rakyat kang dianggep bener-bener kadadeyan lan miturut kang nyritakake carita mau suci. Legenda yaiku carita prosa rakyat kang dianggep bener-bener kadadeyan lan miturut kang nyritakake carita mau ora suci, banjur dongeng yaiku carita prosa rakyat kang dianggep ora bener-bener kadadeyan dening kang nyritakake, kejaba kuwi dongeng ora kaiket wektu lan panggon.

Dongeng mujudake carita cekak *kolektif* kasusastran lisan, kejaba kuwi dongeng uga mujudake carita rakyat kang kaanggep ora bener-bener kadadeyan. Dongeng dicaritakake guna menehi panglipur lan kadhang kala nduweni isi moral utawa sindhiran. Saperangan wong nduweni pamikiran yen dongeng kuwi nyritakake peri, nanging kasunyatan dongeng kuwi nyritakake carita kang ora samesthine (Danandjaja, 1984:50).

Carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya mujudake sawijining carita kang ora bener-bener kadadeyan lan mujudake carita kepahlawanan, kamangka saka kuwi kidung Wangbang Wideya kalebu dongeng. Taum (2011:184) nuduhake, salah sawijine dongeng carita panji yaiku Ande Ande Lumut. Carita panji kang mujudake carita kang kadadeyan ing jawa, isine ngenani kepahlawanan lan tresnane Panji Asmorobangun utawa Raden Inu Kertapati lan Dewi Sekartaji utawa Raden Galuh Candra Kirana. Carita panji kang nduweni *versi* kang akeh lan wis sumebar ing saperangan panggon, kayata Jawa, Bali, Kalimantan lan Negara manca kayata, Malaysia, Thailand, Kamboja, Myanmar lan Filipina. Kejaba kuwi dongeng-dongeng liyane kayata Keong Mas lan Golek Kencana uga mujudake turunane carita panji.

Carita Rakyat utawa dongeng miturute *Formalis Rusia* kang nggunakake Struktur carita rakyat yaiku Propp mujudake perangan-perangan *ajaib* lan *luar biasa*. Propp mujudake tokoh strukturalis wiwitan kang nggunakake kajian tumrap struktur naratif. Propp ngandharake sajroning struktur naratif kang wigati yaiku tumindake paraga utawa sinebut fungsi. Unsur kang dijlentrehake yaiku motif, kang pungkasané nuwuhake tema (Taum, 2011:122-123).

Panliten *Aspek Folklorik Carita Panji Sajrone Kidung Wangbang Wideya* iki bakal ngrembug carita panji sajrone kidung Wangbang Wangbang terbitane S. O Robson. Panliten iki ora bakal ngrembug tulisan utawa basa sajrone kidung Wangbang Wideya, nanging bakal ngrembug

struktur carita, fungsi paraga lan aspek *folklorik* sajrone carita panji.

Carita panji Kidung Wangbang Wideya bakal diteliti nggunakake struktur naratif. Analisis struktur naratif mujudake sawijining analisis kanggo ngolehake susunan teks. Susunan teks mau bisa diarani sekuen. Ing sawijining sekuen kuwi ana satuwan-satuwan carita, saben satuwan-satuwan carita mau nduweni sesambungan siji lan liyane.

Carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson sawise dingerteni strukture kang awujud sekuen, banjur bakal dingerteni fungsi. Fungsi miturute Propp yaiku tumindake paraga kang diwatesi saka maknane amrih oleh dalan carita (Pradotokusumo, 2005: 87). Fungsi sajrone Wangbang Wideya bakal dianalisis nggunakake teori struktur naratif Vladimir Propp. Fungsi ing panliten iki bakal ngandharake ngenani fungsi paraga sajrone teks lan *skema fungsi* paraga. Sawise dingerteni struktur lan fungsine, kang pungkasan bakal dingerteni *Aspek folklorik* carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya. Aspek Folklorik ing kene bakal ndhudhah bab-bab carita rakyat kang ana sajrone kidung Wangbang Wangbang terbitane Robson.

Panliten tumrap *Aspek Folklorik Carita Panji Sajrone Wangbang Wideya* iki asipat *kualitatif*. Metode pangumpulane data panliten carita panji Wangbang Wideya iku, bakal diteliti nggunakake metode struktur naratif. Metode struktur ing panliten iki munjerake analisis ing babagan sesambungan antarane perangan-perangan utawa sekuen-sekuen carita. Kejaba kuwi ing panliten iki bakal nggunakake teori struktur Propp (sajrone Taum, 2011:122) kang ngandharake sakabehe carita nduweni struktur kang padha, ateges ing sawijining carita paraga lan sipat-sipate bisa owah, nanging tumindake ora bakal owah. Miturute Propp sajrone struktur naratif kang wigati iku ora paraga nanging tumindake paraga-paraga mau kang pungkasané sinebut fungsi. Unsur kang dianalisis yaiku motif (*elemen*) kang mujudake sawijine perangan kang bisa nuwuhake tema.

B. TINTINGAN KAPUSTAKAN

Tintingan kapustakan ngemot andharan ngenani (1) carita Wangbang Wideya (2) carita rakyat, (3) struktur naratif teks Wangbang Wideya.

1. Carita Wangbang Wideya

Kidung Wangbang Wideya mujudake carita panji. Carita Panji mujudake carita kang nduweni lelandhesan tema ngenani tresnane pangeran Koripan marang putri Daha. Saben *varian* carita Panji mujudake sawijining carita, kang utuh. Kejaba kuwi saben carita panji uga nduweni alur kang saemper utawa meh padha, nanging anggoné pangripta nyritakake isi nduweni gaya kang beda-beda (Zoetmulder, 1983: 532-533).

Kidung Wangbang Wideya terbitane Robson nduweni isi yen Wangbang Wideya mujudake sawijining carita panji kang nyritakake kerajaan loro yaiku Kuripan lan Daha, nanging uga ana kerajaan liya ing carita iki, kayata Singasari , Kembang Kuning , Gegalang lsp.

Wangbang Wideya mujudake kidung panji kang nduweni unsur kang sipate ora umum. Kahanan mau cundhuk karo panemune Zoetmulder (1983: 534) kang nuduhake yen Wangbang Wideya uga nduweni isi ngenani *unsur-unsur romantik* kang dicampur karo legenda-legenda lan katerangan-keterangan ngenani wong Jawa, amarga carita Wangbang Wideya kadadeyan ing pulo Jawa. Kahanan *romantik* mau bisa dibuktekake nalika arep perang panji menehi layang kanggo sang putri.

2. Carita Rakyat

Carita rakyat mujudake carita kang ana sesambungane karo folklor. Jinise folklor kuwi ana telu yaiku folklor lisan, folklor setengah lisan lan folklor ora lisan kang cundhuk karo tradisi lisan. Tradisi lisan lan sastra lisan nduweni pambada. Kanthi cara *definitif*, tradisi lisan yaiku maneka werna tumindake masyarakat kang urip kanthi cara lisan, banjur sastra lisan yaiku maneka werna wujud sastra kang diandharake kanthi lisan (Ratna, 2011:104).

Folklor yaiku carita rakyat. Carita rakyat bisa kaperang dadi telung jinis, yaiku (1) mite; (2) legenda; (3) dongeng. Mite umume nyritakake kadadeyan ing alam semesta, donya, manungsa kang wiwitan, kadadeyane maut, wujud khase kewan, wujud topografi, gejala alam lan liya-liyane. Kejaba kuwi mite uga njlentrehake ngenani *petualangan* para dewa, crita katresnane para dewa, sesambungane para dewa karo kaluwargane, carita perang lan liya-liyane. Legenda yaiku prosa rakyat kang kaanggep kadadeyan lan ora kaanggep suci. Tokoh legenda yaiku manungsa dudu dewa. Miturute Brunvand (sajrone Danandjaja 1994:67) legenda bisa kaperang dadi telu; (1) *legenda keagamaan*: kang kagolong ing legenda iki yaiku wong-wong kang suci Nasrani; (2) *legenda alam gaib*: legenda iki awujud carita kang kaanggep bener-bener kadadeyan dan tahu dialami dening sawijing wong; (3) *legenda perseorangan*: legenda kang nduweni carita ngenani tokoh-tokoh tartamtu kang dianggep dening empune carita bener-bener tahu kadadeyan. Dongeng yaiku prosa rakyat kang kaanggep bener-bener ora kadadeyan tumrap kang crita. Kejaba kuwi dongeng ora kaiket wektu lan panggon (Bascom sajrone Danandjaja 1994:50-51). Dongeng uga mujudake cerkak *kolektif* kasusastran lisan kang nduweni pesen moral utawa pitutur lan ora bisa dingerteni langsung nggunakake *logika*, amarga ukara pambuka lan panutupe nduweni sifat *klise*

(Danandjaja, 1984:84). Kahanan kang ora bisa dingerteni kanthi nggunakake logika mau mujudake samubarang kang narik kawigaten kanggo ditliti. Kejaba bisa njukuk nilai moral saka dongeng, pamaos uga bisa ndhudhah bagiyan liya kang beda

3. Struktur Naratif Teks Wangbang Wideya

Sawijining struktur nduweni titikan sistem carita kang isine yaiku unsur-unsur. Miturute Todorov (1985:126) kanggo ngerteni reriptan sastra, dibutuhake panliten ing babagan aspek-aspeke. Aspek-aspek iku arupa carita lan *kisahan*.

Analisis struktur naratif mujudake sawijining analisis kanggo ngolehake susunan teks. Susunan teks mau bisa diarani sekuen. Ing sawijining sekuen kuwi ana satuwan-satuwan carita, saben satuwan-satuwan carita mau nduweni sesambungan siji lan liyane (Sugihastuti, 2002:51).

Jinis susunan teks kang wiwitan sinebut *urutan logis* lan *Temporal*, banjur kaping pindhane yaiku urutan *spasial* (Todorov, 1968: 40-41). Saperangan karya fiksi ing jaman biyen, disusun adhedhasar urutan kang bisa diarani *Temporal* lan *logis* (sesambungane *logis* kerep dingerteni mujudake *kausalitas*). *Kausalitas* mujudake samubarang kang banget rakete karo tempo (wektu). Forster (sajrone Todorov, 1968: 41) ngandharake yen *kausalitas* kuwi bakal nuwuhake alur, banjur tempo bakal nuwuhake carita. “*Raja ninggal, banjur ratu uga ninggal*”. Ukara mau mujudake carita. *Raja ninggal, banjur ratu uga ninggal amarga nelangsa*”. Ukara mau mujudake alur. Urutan *spasial* kerep disusun adhedhasar urutan, nanging ora sinebut carita. Ing jaman biyen, jinis struktur iki kang kerep dirembug yaiku puisi.

Propp mujudake tokoh struktalis kang nindakake kajiyatan struktur naratif (Taum, 2011:122). Adhedhasar analisis 100 dongeng kang ditindakake dening Propp bisa kababar katrangan kaya mangkene (a) analisis dongeng dudu sawijining tokoh utawa motif, nanging fungsi; (b) sajrone *fairy tale* cacahé fungsi winates; (c) urutane fungsi sajroning dongeng kerep padha lan saka babagan struktur dongeng uga mung makili sawijining tipe (Teeuw, 1988:191).

Propp menehi sawijining morfologi ngenani carita dongeng, ateges dheweke nggambarake dongeng Rusia miturut perangan-perangane, kepriye perangan-perangan kasebut bisa menehi daya pangaribawa tumrap perangan liyane. Ing sajrone dongeng, paraga lan sipat-sipate bisa owah, nanging tumindake lan perane kuwi padha. Kadadeyan-kadadeyane lan tumindak-tumindake kang beda kasebut, bisa nduweni teges kang padha utawa menehi tandha kang padha (Luxemburg sajroning Sudikan, 2001:67). Tumindak kaya mangkono mau dening Propp diarani *fungsi*. Fungsi miture Propp yaiku tumindake paraga kang

diwatesi saka maknane amrih oleh dalan carita (Pradotokusumo. 2005: 87).

Unsur kang didadekake tintingan tumrap struktur bisa diaani motif (Propp sajroning Ratna, 2004:133). Saka motif mau bisa mujudake tema-tema tartamtu, dene wujud motif bisa diperang dadi telu, yaiku paraga, tumindake paraga lan *penderita* saka tumindake paraga. Sakabehe wujud motif mau, banjur diperang maneh dadi loro, yaiku 1) unsur kang tetep, mujudake tumindak, lan 2) unsur kang owah mujudake paraga lan *penderita*. Bab kang ditengenake tumrap wujud motif mau, yaiku unsur kang tetep utawa tumindake paraga.

Pokok pikirane Propp ngenani dongeng ngandharake yen 1) tumindak (fungsi) paraga kalebu unsur kang stabil ing sajrone carita, 2) cacah tumindak (fungsi) paraga ing sajrone carita kuwi winates, 3) urutan tumindak (fungsi) paraga ing sajrone carita kuwi ajeg, lan 4) sawijine carita mesthi nduweni struktur kang padha (Propp sajroning Taum 2011:124). Sakabehe tumindak (fungsi) paraga mau kanggo ngerteni dasar lan wujud *skema* kang dadi wewangune sawijine carita, senajan ora kabeh carita rakyat nduweni sakabehe fungsi kang diandharake dening Propp.

Propp (Sajroning Sudikan, 2001: 68-69) ngandharake sawijine carita kawangun saka fungsi kang beda antarane siji lan ijine. Saliyane kuwi, Propp uga ngandharake ing sajrone carita mau paling akeh nduweni 31 fungsi. Fungsi-fungsi kasebut kayata: *Absention* utawa ketiadaan, *interdiction* utawa larangan, *violation* utawa pelanggaran, *delivery* utawa penyampaian, the heroes reaction utawa pananggepe paraga lan liya-liyane. Saka 31 fungsi mau banjur dening Propp dikelompokake dadi patang golongan satuwan naratif, kayata: 1) pangenalan, 2) isi carita, 3) *rangkaian donor*, lan 4) mbalike sang pahlawan. Kejaba kuwi saperlu nggampangake tintingan struktur kang sabanjure, Propp menehi tandha tumrap kabeh fungsi mau.

C. METODHE

Metode panliten mujudake tata cara kang bakal ditindakake sajroning panliten. Tata cara panliten mujudake pangecake metode panliten. Mungguha metode lan tata cara panliten ora ana, panliten ora bisa ngasilake data kanthi jangkep, analisis data uga ora bisa tumandhes jero. Semono uga asiling panliten, ora bisa maremake, kaya kang dikarepake. Wujud pangecake panliten kang asipat *kualitatif* ing kene, diwujudake sajroning *metode heuristik* lan *hermeneutik*. *Metode heuristik* lan *hermeneutik* ing panliten iki kagolong metode maca. Pamacane karya sastra “diwiwiti kanthi cara *heuristik*, yaiku maca kanthi cara tliti ngenani tataran gramatikale saka segi mimetise banjur kanthi maca retroaktif, yaiku maca sing dibolan-balen. Kahanan kasebut uga dumadi sajrone metode hermeneutik kanggo nangkup maknane” Riffaterre (sajrone Jabrohim, 2001: 12).

Panliten tumrap carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya dingerteni lumantar unsur-unsur kang dedunung sajrone teks kidung Wangbang Wideya iku, trep yen ditliti kanthi nggunakake metode struktur naratif. Metode struktur naratif ing panliten iki munjerake analisis ing babagan sesambungane antarane perangan-perangan carita. Kejaba kuwi, ing panliten iki bakal nggunakake teori struktur Vladimir Propp (pirsanana Taum, 2011:122) kang ngandharake yen sakabehe carita nduweni struktur kang padha, ateges ing sawijining carita paraga lan sipat-sipate bisa owah, nanging tumindake ora bakal owah. Miturute Propp sajrone struktur naratif kang wigati iku ora paraga nanging tumindake paraga-paraga kasebut kang pungkasanane sinebut fungsi.

D. ANDHARAN

Aspek Folklorik Carita Panji Sajrone Kidung Wangbang Wideya iki bakal ngrembug carita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane S. O Robson. Panliten iki ora bakal ngrembug tulisan utawa basa sajrone kidung Wangbang Wideya, nanging bakal ngrembug struktur carita adhedhasar urutan-urutan carita, fungsi paraga ing carita Panji adhedhasar teorine Vladimir Propp lan aspek *folklorik* ing carita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya

4.1 STRUKTUR CARITA WANGBANG WIDEYA

Analisis struktur naratif mujudake sawijining analisis kanggo ngolehake susunan teks. Susunan teks mau bisa diarani *sekuen*. Ing sawijining *sekuen* kuwi ana satuwan-satuwan carita. Kanggo ngerteni *sekuen* kang ana sajrone kidung Wangbang Wideya bisa dingerteni saka ceritane kang wiwitan nganti pungkasan.

Sekuen-sekuen sajrone kidung Wangbang Wideya kadadeyan saka *tema mayor* tresnane raden Makaradwaja marang putri Daha lan 14 *tema minor*. Saka *tema minor* mau bisa ditemokake 118 *sekuen*. Saben perangan mujudake susunan carita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson saka wiwitan nganti pungkasan. Kejaba kuwi, saben *sekuen-sekuen* mau mujudake peranganing carita kang nduweni makna lan sesambungan siji lan sijine.

Sekuen-sekuen utawa susunan teks carita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson yen dideleng saka teorine Todorov kang merang susunan teks dadi rong jinis yaiku urutan *logis* lan *temporal* lan urutan *spasial*, bisa didudut yen carita Panji mujudake carita kang kalebu urutan *logis* lan *temporal*. Carita Panji bisa kagolong carita kang nduweni urutan *logis* lan *temporal* amarga saben *sekuene* mujudake carita. Carita Panji kadadeyan saka 14 perangan *tema minor* lan 118 *sekuen* saka wiwitan nganti pungkasan.

Carita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson kuwi kawiwitan nalika raden Galuh ninggalake kerajaan Daha, nanging ilange putri Daha saka kerajaan ora dingerteni sebabe. Jebul, raden Warastrasari kasasar ing Kembang Kuning. Sawise nginep sasuwene pitung (7) dina ing Kembang Kuning, pungkasane putri Warastrasari lan rombongan ditemokake dening pangeran Singhamatra. Sawise kuwi putri Warastrasari digawa Pangeran Singhamatra menyang Raja Daha. Adhedhasar ucapane raja Daha, kamangka Raden Singhamatra bakal dinikahake karo putri Warastrasari, nanging sawise Raden Singhamatra dinikahake karo putri Warastrasari, putri Warastrasari ora gelem campur karo Raden Singhamatra. Raden Makaradwaja kang ngerteni warta nikahe putri Daha mau, pungkasane nesu lan nyebabake dheweke nyamar dadi Wangbang Wideya APanji Wireswara. Nyamare raden Makaradwaja mau digunakake nalika dheweke dadi pangalasan ing Kediri.

Sasuwene dadi pangalsan ing Kediri Panji Wireswara banget nurute marang sang raja. Kejaba kuwi, nalika ana prekara kang banget abote ing kerajaan Daha ngenani kerajaan Lasem kang bakal nyerang Daha, Panji Wireswara uga kepengin ngorbanake awake kanggo mbela Daha. Kahanan mau ndadekake raja Daha banget senenge lan trenyuh marang Panji. Pungkasane paprangan kerajaan Lasem klawan kerajaan Daha di wiwiti. Sajrone paprangan mau Panji kasil nglawan raja Lasem. Kasile Panji anggone nglawan raja Lasem pungkasane ndadekake dheweke bakal diangkat dadi putra raja lan diwenehi wanita kang cacahé pitu. Hadiah kang diwenehi permaisuri Daha mau ndadekake dheweke sedhih, amarga dheweke kelingan putri Daha. Panji Wireswara uga wis janji marang awake dhewe, yen ora bakal nduweni garwa maneh, kejaba janji kuwi kang mbatalake raden Warastrasari.

Sawise sakabehe wong Daha padha seneng karo dheweke, Panji miwiti ngleksanakake rencanane kanggo gawa putri Daha menyang Kahuripan. Raden Singhamatra kang lagi ngaso amarga kena *obat tidur* ora weruh yen putri Daha wis digawa dening Panji. Pungkasane Panji ngakoni yen dheweke kuwi sejatine Raden Makaradwaja kang nduweni tujuwan bakal nikahi raden Warastrasari. Wiwitane raja Daha banget nesune, sabanjure raja Daha bisa ngerteni apa kang dilakoni Panji mau mujudake bukti rasa tresnane raden Makaradwaja marang raden Warastrasari.

4.2 Peran lan Fungsi Paraga sajrone Teks

Adhedhasar klasifikasi fungsi paraga kang ditindakake dening Propp ing tintingan kapustakan mau, bisa diklasifikasekake 24 fungsi paraga carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson.

Kidung Wangbang Wideya bisa digolongake 24 fungsi paraga kang kaperang kaya mangkene (1) purwaka: suwung, wewaler, nerak anger-anggering kasusilan, tumindak matapita, ngandharake warta, apus-apus, *kompleksitas*. (2) isi carita: kadurjanan, *mediasi*, miwiti males ukum, lunga. (3) rerangken *donor*: fungsi pitulungan kang wiwitan, pananggap pahlawan, panampa samubarang magis, bimbingan, perang tanding, diweruhi, kemenangan, ora kasil. (4) mBalike sang pahlawan: mulih, nggoleki, mbukak wewadi, pangrembagan kapribadhen, dhedhaupan. Saka 24 fungsi bisa digolongake sajrone 7 wewangkon, kayata: (1) wewangkon tumindak wong ala. Wong ala ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson iki yaiku Raja Lasem. (2) wewangkon tumindak *donor*. *Donor* ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya yaiku Empu Siwasmreti. (3) wewangkon tumindak pembantu. *Pembantu* magis ing cerita panji sajrone kidung wangbang wideya awujud ngimpi (4) wewangkon tumindak putri lan bapake. Putri Daha lan raja Daha menehi tugas marang pahlawan. (5) wewangkon tumindak perantara katindakake dening Ki Carang-Lengkara. (6) wewangkon tumindak pahlawan. Pahlawan ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya katindakake dening Panji Wireswara (7) wewangkon tumindak pahlawan palsu katindakake dening Raden Makaradwaja.

4.3 Aspek folklorik carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya

Carita panji kuwi mujudake dongeng. Dongeng mujudake carita cekak *kolektif* kasusastran lisan, kejaba kuwi dongeng uga mujudake carita rakyat kang kaanggep ora bener-bener kadadeyan. Dongeng dicaritakake guna menehi panglipur lan kadhang kala nduweni isi moral utawa sindhiran. Saperangan wong nduweni pamikiran yen dongeng kuwi nyritakake peri, nanging kasunyatane dongeng kuwi nyritakake carita kang ora samesthine (Danandjaja, 1984:50).

Unsur dongeng ing carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson kagambar saka caritane panji kang kagolong dongeng. Kejaba kuwi, caritane mujudake carita epos utawa kepahlawanan. Carita Panji kang mujudake carita kepahlawanan uga nduweni nilai-nilai kepahlawanan kang ditindakake dening panji kanggo nulung kerajaan Daha nalika diserang Lasem. Nilai-nilai kepahlawanan kang diduweni panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson arupa sipat-sipate panji. Sipat-sipate panji kayata:

1) Pahlawan kang sekti

Pahlawan mujudake sawijining pawongan kang nulung sapa wae kang lagi kasusahan. Pahlwan ing carita panji sajrone kidung Wangbang

Wideya kagambar saka paraga Panji. Paraga Panji wis banget misuwure yen dheweke mujudake prajurit kang sekti ing paprangan. Kamangka saka kuwi, Panji kang sejatine raden Makaradwaja diarani pahlawan, kabukti ing pethikan ngisor iki:

*kalumrah iṅ jagat sampun yen raden
Makaradwaja wirasakti riṅ ranangana
marmaninṅ winuwus prajurit ... (1.1b)*

Wis misuwur banget yen Raja Makaradwaja mujudake sawijine pangeran kang sekti ing paprangan, kamangka saka kuwi dheweke diarani pahlawan... (1.1b)

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen panji mujudake pahlawan kang sekti ing paprangan. Kejaba sekti ing babagan paprangan, dheweke uga pinter ing babagan kabudayan. Sasuwene panji dadi pangalasan ing Daha, dheweke kerep nuduhake kapinterane kuwi.

2) Pahlawan kang Tanggung Jawab

Panji kang sejatine raden Makaradwaja ora mung sekti ing paprangan wae, nanging dheweke uga mujudake prajurit kang tanggung jawab. Tanggung jawabe panji bisa dingerteni nalika dheweke dadi pangalasan ing Kediri. Panji kang mujudake pangalasan gelem nglakoni sakabehe perintah raja Daha. Kahanan mau bisa kabukti ing pethikan ngisor iki:

*ḗnti paṇalēm nrēpati muwah
rahaden mantri ndan liṅira sri naranata
apañji Wireswara paṇatrakēna nini
susulaman lalakone iki asahur sēmbah
saṅ liniṅan tumuliṅaturan wastra pik
mwaṅ gatra panuli maṅsi sampun
iṅadonan (1.87a)*

Tegese:

Raja lan pangeran banget kagume, atur sang raja, “Panji Wireswara lukisna kanggo putriku sawijining sulaman ngenani lakon iki”, mangsuli kanthi cara nyembah kang dipintahake, banjur nyuguhake kain kang endah, lan nggambar kanthi somba kang wis disiyapake (1.87a)

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen panji mujudake pawongan kang tanggung jawab marang tugase minangka pangalasan, nalika dheweke dikongkon dening sang raja nglukis, dheweke ageh-ageh nglakoni perintah raja. Ing pethikan mau uga nuduhake yen panji uga pinter ing babagan kasenian. Pintere Panji ing babagan kasenian bisa kabukti ing pethikan ngisor iki:

*ndan liṅira sri narapati ih
kamaṅkara derāṅrereka tan pasiriṅ lēmēs
sasat aṅrambut dumēliṅ (1.90a)*

Tegese:

Lan ature sang raja, “oh banget baguse gambaranmu, ora mbandhingake, dawa lan alus kayadene rambut kang dirembyak (1.90a)

Pethikan mau nuduhake, ing babagan kasenian panji ora mung bisa, nanging asil lukisane uga banget apike, kabukti raja Daha nganti kagum karo lukisane panji. Sipat pahlawan kang diduweni dening panji mujudake sipat pahlawan kang sejati. Apa kang ditindakake dening Panji ndadekake sakabehe wong kang ana ing Kediri dadi seneng. Kahanan mau bisa dibuktekake ing pethikan ngisor iki:

*nora liyan iṅucap malih deniṅ
woṅ saKaḍiri aṅiṅ sira Waṅbaṅ Wideya
pragiwaka sastrajña paramarta riṅ budi
niti bisāṅiriṅ ri tēlēṅniṅ ḡṅananṅ liyan
nirmonahēṅ daridra nityāsasuṅ soṅsoṅ iṅ
katiksan samāsih sira saṅ paramadwija
(1.117b)*

Tegese:

Ora liya kang diomongake dening wong Kadiri, kapinterane Wangbang Wideya babagan sastra, ilmu pengetahuan, ukum, bisa maca pikirane wong liya, ikhlas nulung marang wong kang lagi kasusahan, para pendheta padha seneng marang dheweke (1.117b)

Pethikan mau mujudake tumindake panji kang gelem nulung sapa wae kang lagi kasusahan, ateges anggone dheweke nulung kuwi ora milih-milih. Sipat kang diduweni panji mau mujudake sipate pahlawan kang sejati.

Cerita panji kang mujudake dongeng, jebule nduweni isi kang ana gandheng cenenge karo Mite. Mite umume nyritakake ngenani alam donya, manungsa kang wiwitan, anane maut, wujud kewan, wujud *topografi*, lsp. Mite uga nyritakake *petualangan* para dewa, crita ngenani tresnane, sesambungan kaluwargane, carita perang lsp (Bascom pirsanana Danandjaja, 1997:19). Mite ing carita panji sajrone Kidung Wangbang Wideya terbitane Robson bisa dingerteni saka tresnane Raden Makaradwaja marang raden Galuh. Tresnane raden Makaradwaja marang putri Daha kuwi banget gedhene. Apa wae bakal ditindakake raden Makaradwaja kanggo ngolehake putri Daha. Babagan tresnane raden Makaradwaja marang putri Daha kabukti ing ngisor iki.

1) Tunangan karo raden Warastrasari

Raden Makaradwaja mujudake putra saka raja kahuripan kang misuwur ganthege, dedege, lan nguwasani ilmu pengetahuan. Raden

Makaradwaja mujudake tunangan putri Daha yaiku putri Warastrasari utawa raden Galuh kang misuwur ayune. Sawijining dina putri Warastrasari ilang saka Daha. Raden Makaradwaja ageh-ageh nggoleki ing pirang-pirang panggon. Kahanan iki bisa dibuktekake ing pethikan ngisor iki:

.....sahira twan dewi sakin nagarēṅ
Daha runtik rahaden mantra lunḡha aṅḡlati
maṅko (1.1b)

nalika sang putri ilang saka Negara
Daha, sang pangeran ageh-ageh nggoleki

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen raden Makaradwaja mujudake sawijining raja kang tanggung jawab. Sipat tanggung jawab ing kene bisa dibuktekake raden makaradwaja kang mujudake tunangane raden Galuh ageh-ageh nggoleki Raden galuh kang ilang saka Daha. Dheweke uga banget nesune nalika ora bisa nemokake raden Galuh.

2) Dhaup karo Kesawati

Raden Makaradwaja kang ora bisa nemokake raden Galuh pungkasane dheweke dhaup karo raden Kesawati. Dhaup raden Makaradwaja lan raden Kesawati bisa kabukti ing pethikan ngisor iki:

putri riṅ Siṅhasari sampun malih
kalap rabi dēra raden Makaradwaja
mimisanan pan anak saṅ prabw iṅ
Siṅhasari tuhu ayu rupāniranawāṅ wulan
purnamanij Kartika wastanira dyah
Kesawati budy alus aririh kalud
wicaksanāgin (1.3a)

Tegese:

Putri Singasari uga didhaupi dening Raden Makaradwaja, sepupuan karo anak saka Singasari, rupane banget ayune, kaya dene padhang bulan kang nyinar kaya lintang, jenenge yaiku putri Kesawati, kang nduweni watek lemah lembut lan banget bijaksanane.

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen raden Makaradwaja dhaupi raden Kesawati sawise ora kasil nemokake raden Galuh. Kekarone urip ayem lan tentrem.

3) Nyamar dadi pangalasan ing Kediri

Ana kabar yen putri Galuh wis ditemokake dening raden Singhamatra, banjur kekarone langsung didhaupake dening raja Daha, ndadekake raden Makaradwaja banget nesune, kaya pethikan ing ngisor iki:

lumrah punaṅ wrēta tēkēṅ
Kahuripan awas punaṅ awrēta katur iṅ
raden mantri yen sira rakryan dewi
Warastrasari wus prasidālaki lan rahaden

Siṅhamatra ēnti bramatyānira rahaden
Makaradwaja katarēṅ lirin amrēdu
atuntun mirah (1.25a)

Tegese:

Wajar, yen wartane tekan Kahuripan, wartane diandharake dhateng pangeran yen rakryan dewi Warastrasari wis didhaupake karo raden Singhamatra, raden Makaradwaja banget nesune, katon ing mripate kang abang (1.25a)

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen Wangbang Wideya ora lila yen raden Warastrasari kang mujudake tunangane didhaupake karo wong liya. Raden makaradwaja bakal merjaya sakabehe wong Kediri, nanging sawise empu Siwasmreti menehi pitutur, pungkasane dikirim menyang Daha mata-mata yaiku Ki Carang Lengkara. Sawise Carang-Lengkara kasil anggone narik kawigatene pangeran Singhamatra, pungkasane dheweke ngandharake yen ana wong kang banget pintere kepengin dadi pengalasan ing Daha. Carang-Lengkara dikongkon gawa wong mau menyang Daha. Raden Makaradwaja kang mujudake putra saka Kahuripan ganti jeneng dadi Wangbang Wideya apanji Wireswara, putra saka selir. Kahanan mau ditindakake dening raden Makaradwaja amarga dheweke arep dadi pengalasan ing Kediri. Raden Makaradwaja arep nyamar dadi panji Wireswara supaya dheweke bisa golek informasi ngenani putri Daha kang kabare wis dhaup karo Raden Singhamatra. Panji dadi pangalasan ing Kediri kabare yen putri Daha durung gelem kumpul karo raden Singhamatra, kamangka saka kuwi dheweke usaha supaya sakabehe wong kang ana ing Daha padha seneng karo dheweke. Rasa gelane panji nalika keperungu yen raden Galuh wis didhaupake karo wong liya bisa kabukti ing pethikan ngisor iki:

sēkēliṅ ati denira wus sakarma iṅ
lyan arēp siranrēbut iṅ jurit kewuhan
denira sri bupati (1.72a)

Tegese:

Nggelakake ati, amarga wis dhaup karo wong liya, kepengin direbut kanthi cara perang, isin karo sang raja (1.72a)

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen panji isih tresna karo sang putri Daha. Panji kuciwa karo awake dhewe amarga wis ninggalake raden Galuh lan dhaup kao raden Kesawati. Biyen dipikire panji, ora ana wong liya kang ayu kejaba Kesawati, nanging kasunyatane raden Galuh uga nduweni praupan kang banget ayune. pamikiranane panji mau bisa dibuktekake ing pethikan ngisor iki:

*ndan citanira iŋ uni tan ana
amaḍani ayunira rahaden Kesawati dadi
ta ana sira saŋ aŋlimpadi kadukan raras
srēŋgaramanis lwir hyaŋ-hyaŋniŋ pasir
gēnḍis aminḍa pamratniŋ lara tan
pahamējan suka pējah yēn tan katēkan
arsa (1.67b)*

Tegese:

dipikire biyen ora ana kang bisa
madhani ayune raden Kesawati, dadi ana
dheweke kang madhani, praupane banget
manise, kayadene gula manis kang mimba
manungsa, kasedhihane ora kakira, luwih
becik mati yen ora kawujud tujuwane
(1.67b)

Pethikan mau nggambarake kasedhihane
panji yen dheweke nganti ora kasil anggone
ngolehake putri Daha. Dheweke luwih becik mati
tinimbang tujuwane ora bisa kagayuh. Tujuwane
panji yaiku mung siji, bisa sesandhingan karo raden
Warastrasari. Panji kang mujudake prajurit uga
nduweni rasa pasrah ing babagan tresna. Miturute
banget angele anggone mujudake tujuwane mau.
Angele panji anggone mujudake tujuwane mau bisa
kabukti ing pethikan ngisor iki:

*tandwa atēmahan tajis lēhira
adrawayan mijil sayan kahituy muwah
denira yan kewuh anēkakēn kahapti
kemējan pēgat rasaninŋ ati sawonjira malih
pada kemējan sira raden Srēŋgara-
Yudāsēmu tajis awēlas sirēŋ rēkanira
(1.73a)*

Tegese:

Ndilalah terus nangis, luhe mili
metu, perasaane sedhih, tambah krasa,
dipikire banget angele ngleksanakake
tjujuwane, banget sedhihe lan pegat
rasaning ati, para abdine ugu melu sedhih,
Raden Srenggara-Yuda melu nangis,
mesakake kakake (1.73a)

Saka pethikan mau nggambarake yen
panji banget tresnane marang sang putri, kejaba
kuwi dheweke uga wis janji ora bakal dhaup maneh
kejaba janjine mau dibatalake dening raden Galuh.

4) Nggawa mlayu raden Warastrasari

Sawise raden Makaradwaja usaha kang
banget angele ,pungkasane panji kasil gawa mlayu
raden Warastrasari menyang Kahuripan. Mulihe
panji menyang Kahuripan bisa kabukti ing pethikan
ngisor iki:

*manke ta ari tan pawēh pun Wanban
Wideya yen sira ḍatēhēŋ wukir ih aŋur
muŋsiha riŋ Wano Kēliŋ (3.104a)*

Tegese:

nanging saiki adhiku, Wangbang Wideya
ora bakal menehi ijin kanggo awakmu
menyang gunung, luwih becik dak gawa
menyang Wano Keling (3.104a)

Saka pethikan mau bisa dingerteni, panji
kasil metu saka Daha kanthi gawa putri
Warastrasari. Usahane panji kanggo ngolehake
putri Daha kuwi banget angele, kamangka saka
kuwi sawise tekan Kahuripan kekarone ageh-ageh
didhaupake. Dhaup putri Daha lan Raden
Makaradwaja bisa kabukti ing pethikan ngisor iki:

*nēhēr sama lumaris tēkēŋ paŋastryan
tumuli ta mankē piniduduk muwah sarwi
pinanŋku sira raden Warastrasari sira ēmpu
brahmaraja prapti mankwāmamalēni saŋ
papaŋantyan umrēŋ swaraninŋ goŋ tatabuhan
lan gēnta gēnti pereret mwan saŋka (3.143b)*

Tegese:

banjur kabeh ageh-ageh menyang balai,
lan dikumpulake maneh sajrone perkawinan
kanthi mangku raden Warastrasati, empu
Brahmaraja teka lan menehi pengantin
tatabuhan gong lan gamelan krungu endah,
bebarengan swarane trompet lan sangka
(3.143b).

Saka pethikan mau bisa dingerteni yen
raden Makaradwaja kasil dhaup karo putri
Warastrasari sawise usaha kang banget angele.
Kejaba kuwi, raden Makaradwaja kagolong
sawijing wong lanang kang nduweni sipat ora
gampang nyerah lan madhep mantep anggone
nggayuh tujuwane. Kahanan mau dibuktekake
dheweke anggone usaha amrih bisa sesandhingan
karo Daha.

Rasa tresnane Raden Makaradwaja
marang putri Daha kuwi jebule bisa dingertine
kepriye sipat-sipate raden Makaradwaja kang
sabenere. Bab-bab ngenani sipat-sipate raden
Makaradwaja kuwi bisa dingerteni lumartar
pamawase Brunvand (sajrone Danandjaja 1994:67)
kang ngandharake legenda bisa kaperang dadi telu;
(1) *legenda keagamaan*: kang kagolong ing
legenda iki yaiku wong-wong kang suci Nasrani;
(2) *legenda alam gaib*: legenda iki awujud carita
kang kaanggep bener-bener kadadeyan dan tahu
dialami dening sawijing wong; (3) *legenda
perseorangan*: legenda kang nduweni carita
nggenani tokoh-tokoh tartamtu kang dianggep
dening empune carita bener-bener tahu kadadeyan.
legenda. Saka jinis-jinis kang wis disebutake mau,
legenda kang ana ing carita panji sajrone kidung
Wangbang Wideya terbitane Robson yaiku
Legenda perseorangan. Legenda perseorangan
kang ana ing carita panji sajrone kidung Wangbang
Wideya terbitane Robson yaiku tokoh Panji
Wireswara utawa Raden Makaradwaja. Raden

Makaradwaja kuwi nduweni sipat kang banget akehe.

E. PANUTUP

a. Dudutan

Carita panji sajrone Kidung Wangbang Wideya terbitane S. O. Robson ngemot carita tresnane Raden Makaradwaja marang putri Warastrasari. Tresnane raden Makaradwaja kang banget gedhene mau ndadekake dheweke nggunakake sakabehe cara kanggo ngolehake putri Daha. Carita panji kuwi uga mujudake dongeng kang nduweni isi ngenani pahlawan sejati. Asil saka panliten nuduhake carita panji sajrone kidung Wangbang Wideya mujudake carita kang nduweni struktur urutan *logis* lan *temporal* amarga saben sekwenen mujudake carita. *Sekuen* kang ana sajrone kidung Wangbang Wideya cacahé ana 118 kadadeyan saka tema mayor tresnane raden Makaradwaja marang Putri Daha, lan tema minor cacahé 14.

Adhedhasar klasifikasi fungsi paraga kang ditindakake dening Propp ing titingan kapustakan, sajrone kidung Wangbang Wideya bisa digolongake 24 fungsi paraga kang kaperang kaya mangkene (1) purwaka: suwung, wewaler, nerak anger-anggering kasusilan, tumindak matapita, ngandharake warta, apus-apus, *kompleksitas*. (2) isi carita: kadurjanan, *mediasi*, miwiti males ukum, lunga. (3) rerangken *donor*: fungsi pitulungan kang wiwitan, pananggap pahlawan, panampa samubarang magis, bimbingan, perang tanding, diweruhi, kemenangan, ora kasil. (4) mBalike sang pahlawan: mulih, nggoleki, mbukak wewadi, pangrembagan kapribadhen, dhedhaupan. Saka 24 fungsi bisa digolongake sajrone 7 wewangkon, kayata: (1) wewangkon tumindak wong ala. Wong ala ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson iki yaiku Raja Lasem. (2) wewangkon tumindak *donor*. *Donor* ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya yaiku Empu Siwasmreti. (3) wewangkon tumindak pembantu. *Pembantu magis* ing cerita panji sajrone kidung wangbang wideya awujud ngimpi (4) wewangkon tumindak putri lan bapak. Putri Daha lan raja Daha menehi tugas marang pahlawan. (5) wewangkon tumindak perantara katindakake dening Ki Carang-Lengkara. (6) wewangkon tumindak pahlawan. Pahlawan ing cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya katindakake dening Panji Wireswara (7) wewangkon tumindak pahlawan palsu katindakake dening Raden Makaradwaja.

Aspek Folklorik cerita Panji sajrone kidung Wangbang Wideya bisa dingerteni lumantar caritane kang mujudake dongeng. Kejaba kuwi isi caritane uga nduweni samubarang kang ngrembug

ngenani *mite* katresnane para dewa lan legenda perseorangan.

b. Pamrayoga

Panliten sabanjure kang nлити babagan santra lisan sajrone sastra tulis mligine dongeng bisa luwih jangkep tinimbang panliten iki. Kejaba kuwi, panliten dongeng ing jurusan Basa Daerah Unesa uga durung akeh. Panliten iki ngrembug *aspek Folklorik* cerita panji sajrone kidung Wangbang Wideya terbitane Robson,. Panliten sabanjure bisa nuwuhake karya sastra saka teks-teks liyane. Kanthi mangkono panliten-panliten babagan sastra lisan sajrone sastra tulis bakal luwih jangkep lan dadi sarana kanggo njembarake kawruh.

KAPUSTAKAN

- Arikunto, Suharsini. 2006. *Prosedur Penelitian*. Yogyakarta: Rineka Cipta
- Danandjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia, Ilmu gosip, dongeng dan lain-lain*. Jakarta: Grafiti
- Degh, Linda. 1961. *Some Question of The Social Function of Storytelling*. Ethnographica Academiae Hungary.
- Hutomo, Suripan Sadi. 1991. *Mutiara Yang Terlupakan Pengantar Studi Sastra Lisan*. Surabaya: Hiski
- Irmawati, Novia Ayu. 2013. *Cerita Rakyat Pahlawan di Jawa Timur (Kajian Tipologi Cerita)*. Skripsi
- Nuansari, Rensa Riskila. 2012. *Legenda Macan Kopek Ing Desa Pakuncen, Patianrowo, Nganjuk (Titingan Sastra Lisan)*. Skripsi
- Padmosoekotjo. S. 1953. *Ngengrengan Kasusastran Djawa*. Jogjakarta: Hien Hoo Sing
- Pradotokusumo, Partini S. 2005. *Pengkajian Sastra*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Purnama, S. Bambang. 2007. *Filologi dan Studi Sastra Lama*. Surabaya
- 2011. *Kesastraan Jawa Pesisiran*. Surabaya: Bintang
- Ratna, Nyoman Kutha. 2004. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta. Pustaka Pelajar
- Robson, S. O. 1971. *Wangbang Wedeya*. N. v. de netherland sche Boek-en steendrukerij V.H.L. smith s'Gravenhage
- Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian Sastra Lisan*. Surabaya: Citra Wacana
- Sugihastuti. 2002. *Teori Apresiasi Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar
- Suwarni. 2013. *Sastra Jawa Pertengahan*. Surabaya: Perwira Media Nusantara
- Taum, Yoseph Yapi. 2011. *Studi Sastra Lisan: Sejarah, Teori, Metode, dan Pendekatan Disertai Contoh Penerapannya*. Yogyakarta: Lamalera

- Teeuw, A.: 1988. *Sastra dan Ilmu Sastra Pengantar Teori Sastra*. Jakarta:Pustaka Jaya
- Todorov, Tzvetan. 1985. *Tata Sastra*. Jakarta:Djambatan
- Wellek, R lan A. Warren. 1989. *Teori Kesusastraan*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama
- Wulandari, W. 1999. *Kajian Unsur Budaya Dalam Kidung Wangbang Wideya*. Skripsi
- Zoetmulder, P. J. 1983. *Kalangwan, Sastra Jawa Kuna Selayang Pandang*. Jakarta: Djambatan

UNESA

Universitas Negeri Surabaya